

RADIKALISERING I KRISEN?

KOMMENTARER TIL DISKUSSIONEN OM ARBEJDERKLASSENS KAMPBETINGELSER OG REFORMISMEKRITIKKEN I DEN NUVÆRENDE KRISE

Torben Pilegaard Jensen og Arne Kurdahl:

Det er hensigten med denne artikel at føje nogle kommentarer til den diskussion om grundlaget for kritikken af den eksisterende reformisme, der har været ført i bl.a. dette tidsskrift gennem længere tid. Det er vores håb, at vi med denne kommentar kan være med til at lægge op til en diskussion af, ikke så meget hvad der er nøglebegreberne i den teoretiske bestemmelse af reformismens grundlag, men i højere grad, at vi ved at tage udgangspunkt i spændingsfeltet mellem de almene bestemmelser, der har stået i centrum i den del af diskussionen, der har fundet sted i Kurasje, og de historiske særtræk, der er indeholdt i diskussionen af det aktuelle grundlag for reformismen i den nuværende krise, kan dreje opmærksomheden over mod en diskussion af betingelserne for lønarbejdernes eksistens som klasse og dermed – negativt – i retning af de materielle omstændigheder, der har været en del af forudsætningerne for den tilsyneladende kontinuerte reproduktion af de tanke- og fordelingsformer, der udgør reformismens grundlag.

Artiklen falder således – selvom vi ikke eksplicit har søgt at skrive os ind heri – i en vis forstand indenfor diskussionen af hvilke problemer, der aktualiseres ved forsøgene på teoretisk af begribe krisens udtryksformer. Selvom vi, som det vil fremgå nedenfor, er mere end karrige med at systematisere krisens fænomener, har det for os ikke blot været en ledetråd, men overhovedet baggrunden for at ville skrive denne kommentar, at vi ville søge at sikre, at bestemmelserne ikke forbliver så abstrakte, eller omvendt, at de i sig indeholder mulighederne for at kunne blive så udarbejdede, at de ikke mister den sensitivitet overfor historiske omstændigheder, der er nødvendig også for den teoretiske udvikling.

Vi skal søge nedefter i kommentaren at fastholde disse intentioner og derfor fra begyndelsen prøve at præcisere placeringen af denne diskussion. Artiklen vil blive struktureret således:

1. En præsentation af problemstillingen om den fraværende, men i de teoretiske marxistiske analyser forventede radikaliserings af arbejderklassen som umiddelbart resultat af kriseskærpelsen. En forventning, der efter vores mening i flere henseender åbenbarer, at teoretiske og empiriske forudsætninger er utilstrækkeligt reflekterede i analyserne.
2. Med udgangspunkt især i de senere års danske bidrag til den teoretiske diskussion af arbejderklassens eksistens og kampbetingelser, der betragter dette som baggrund for forståelsen af reformismens grundlag, skal vi søge at pege på i hvilke henseender disse empiriske og teoretiske realiteter får en for stedmoderlig behandling, og hvilke resultater denne fører med sig. Hovedkritikpunkterne skal her være: *For det første* at de arbejder med arbejderklassen som en enhed af ensartet arbejdskraft, og at de således ikke inddrager de strukturelle (selve lønformen, konkurrencen som formen for arbejdskraftens samfundsmæssiggørelse og uadskilleligt forbundet dermed, løndifferentiering indenfor prisformen, som er bevægelsesformen for udligningen af udbud og efterspørgsel efter arbejdskraft) og de materielle begrundelser (dannelsen og betingelserne for dannelsen af gennemsnitsprofitraten) som væsentligt konstitutionsgrundlag for arbejderklassens kampbetingelser. Man kan også sige, at de bidrag vi forholder os til for en dels vedkommende ophæver konkurrencen mellem arbejderne, enten ved udelukkende at tillægge forholdet mellem kapital og fagforeninger betydning (hvor fagforeninger forudsættes) eller ved alene at begrunde fagforeningerne ud fra deres funktion som begrænser af konkurrencen indenfor arbejderklassen. Det glemmes ofte i denne sammenhæng at understrege, at der alene er tale om en tendentiell modifikation af konkurrencen, at konkurrencen hverken nødvendigvis er ophævet eller modificeret, men at fagforeningerne tværtimod i deres struktur i sig selv er udtryk for konkurrencens eksistens og reproduktion. Sagt med andre ord: vi skal med udgangspunkt i en fremstilling af prisformen og en antydningssvis angivelse af sammenhængen herimellem og profitratens gennemsættelse søge at angive betydningsindholdet af denne manglende refleksion. *For det andet* vil kritikken mod disse bidrag være, at de historiske momenter i krise- og akkumulationsforløbet og i forholdet mellem stat og arbejderklasse¹ ikke gøres til et væsentligt momenter og ikke indenfor denne teoretiske ramme *kan* gøres til væsentlige momenter

1. Det som C. Neussiss har søgt at systematisere for BRD i artiklen, Hvilke nye momenter bestemmer den nuværende stagnationsfase, i dette nr. af Kurasje, og som Hirsch og Roth

i forklaringen på de ændrede betingelser for arbejderklassens kamp, henholdsvis for reformismens eksistens. Disse nye forhold ændrer på konkurrencen indenfor arbejderklassen, både bestemt ud fra arbejdskraftsforbruget i produktionsprocessen, bestemt ud fra salgsbetingelserne, d.v.s. fastlæggelsen af kontraktindholdet såvel som bestemt ud fra forholdet mellem stat og arbejderklasse.

3. Vi skal med udgangspunkt i såvel den formbestemte konkurrence indenfor arbejderklassen, som i en angivelse af det materielle grundlag for forståelsen af differentieringen i arbejdskraftens umiddelbart økonomisk satte eksistensbetingelser, søge at fastlægge betydningen af konkurrencen lønarbejderne imellem for den radikaliserings, der som nævnt ovenfor oftest er den forventede følge af krisen i marxistiske analyser. Pointen er her, at reproduktionskampens praksisformer, som konkurrenceformerne og -betingelserne afstikker, ikke nødvendigvis skaber en bevidsthed, der er identisk med revenuekildebevidsthed.
4. Endelig skal vi søge på baggrund heraf i et sammenfattende afsnit kort at begrunde konsekvenserne heraf for reformismeanalysen og for de differentieringer, der stadig mere markant fremstår i krisen². Der er tale om differentieringer, der slår igennem i den private reproduktion af arbejdskraften og i reproduktionen af kapitalforholdet, og som både får sine materielle objektive udtryk og danner baggrunden for de forskelle i »arbejderbevidstheden«, der er væsentlige aspekter af krisegennemslaget. Dermed skulle der intentionelt være åbnet op for en diskussion af nogle af de elementer, der på det teoretiske plan indgår i bestemmelsen klassebevidstheden.

mindre systematisk behandler i, »Modell Deutschland« und neue soziale Bewegung i Prokla nr. 40, Berlin 1980.

2. Vi kommer ikke ind på de empiriske forhold, men kan her som eksempler nævne to sæt af sådanne: 1. Den øgede løndifferentiering mellem faggrupperne faglært/ufaglært og kvinder, og den mere fremskredne differentiering indenfor enkelte forbund, der peger på, at der skal aktiveres helt forskellige typer af sammenhænge for at forklare lønudviklingen på de forskellige områder. 2. De forskelle i ledighedsprofiler, der angiver, at også indenfor de enkelte fagforeninger er der tale om opdelinger i arbejdsstyrken i grupper med høj og grupper med lav omsætningshastighed, samt at disse profiler er varierende uden umiddelbar parallellitet til arbejdsløshedens omfang på de pågældende områder.

1. Radikalisering af arbejderklassen i reformismediskussionen

Efter i en årrække frem til krisegennembruddet i 73/74 fra marxistisk hold at have fastholdt dels kapitalismens nødvendige krisefyldthed, og dermed grænserne for den socialstatspolitik, der har været knyttet til en voksende værdiproduktion, og dels bruddet med den kapitalistiske og kapitalismekonforme reproduktionskamp, står vi nu 6-7 år efter overfor den uventede situation, at mens det er åbenbart, at

- den økonomiske krise forstået som profitabilitetsproblemerne i den privat organiserede produktion yderligere er skærpet (udover visse kortvarige opsving i begyndelsen, hvor den også af den socialdemokratiske regering blev anset for et overgangsfænomen, der traditionelt kunne bekæmpes med underskudsfinansiering af statsudgifterne),
- arbejdsløsheden er voksende og tilsvarende at den samlede beskæftigelse er faldende,
- de materielle reproduktionsbetingelser er forringede, både i form af den disponible realtimeløn, den disponible årlige indtjening ved lønarbejde, arbejdsløshedsunderstøttelsen og de sociale ydelser,
- stadig flere er henvist til den ringere forsørgelse på sociale ydelser

er det mere end vanskeligt med samme lethed at kunne udpege udtrykkene for den politiske radikalisering. Dette gælder ikke mindst, hvis man som udgangspunkt betragter den politiske tilslutning til systemintegrerede institutioner som socialdemokratiet og den socialdemokratisk dominerede fagbevægelse. Men også hvis man søger at sammenfatte radikale udtryk for klassekampen er det undtagelsen snarere end reglen, at der fremføres krav, der uddyber modsætningerne, og at der satses på radikale aktionsformer.

Denne overfladiske konstatering af, at hverken systemkriser eller militante radikale bevægelser i arbejderklassen har været et fremherskende træk, peger på den ene side på svagheder i de forudsætninger som diskussionen om reformismens krise har hvilet på, men sætter også fokus på den nedprioritering af reformismediskussionen der har gjort sig gældende i de senere år. Konstateringen, der er udgangspunktet for formuleringen af denne kommentar, har dog også været udgangspunkt for en del af den fornyede diskussion af reformismens krise/ikke-krise og legitimitetsproblemerne for arbejderbevægelsens økonomiske og politiske organiseringer (især omkring tidsskrifterne Kontext og Kurasje).

Udgangspunktet for disse forventninger om den umiddelbare sammenhæng mellem den økonomiske og den politiske krise (herhjemme repræsenteret først

hos Ole Marquardt og senere udbredt i statsafledningsdiskussionerne især på baggrund af Flatow/Huiskens overfladebestemmelser³) formuleres udfoldet hos Blanke⁴: kriser der bringer den samfundsmæssige kapitalreproduktion til ophør og som fordrer forandringer i det historisk opnåede forhold mellem lønarbejde og kapital, fordi merværdiproduktionens betingelser kolliderer med arbejderklassens levevilkår, sådanne kriser fører til systemkriser i betydningen, at også det politiske system må undergå radikale forandringer. Når krisen stiller alternativerne: enten tilbagetrængning af arbejderklassen for at genfremskaffe betingelserne for merværdiproduktionen, og dermed den fornyede kapitalakkumulation, *eller* vedvarende stagnation i akkumulationen med effekt i et kumulativt forfald, bliver betingelserne for det politiske system: *enten* bliver arbejderklassens indflydelse på og integration i det politiske system trængt ud og arbejderklassen berøvet sine politiske rettigheder og organisationer, *eller* klassekonflikten udtrykker sig i former, der stiller spørgsmålet om forandring af det samfundsmæssige system og forsøge på »revolutionære løsninger« herpå på dagsordenen.

Mens krisen i økonomien i stor udstrækning kan siges at være omfattet af Blankes formuleringer: både stagnation i akkumulationen og tilbagetrængning af arbejderklassens materielle levevilkår, især forsøgt formidlet via indkomstpolitikken, kan man som nævnt indledningsvist kun vanskeligt påstå, at arbejderklassens politiske indflydelse på og integration i det politiske system er trængt ud, eller at den er frarøvet sine politiske organisationer.⁵ Endnu mindre kan man påstå at klassekonflikter udtrykker sig i former, der stiller spørgsmålet om revolution på dagsordenen.

Muligheden for denne divergens formulerer Blanke selv tilsluttende til Agnoli til at ligge i »reduktionen af herredømmekonflikter til fordelingskonflikter«,⁶ hvor fordrejningen af klasseforholdet i produktionen af værdi og merværdi på konkurrencens overflade danner grundlaget for konfligerende interesser i den politiske sfære. I begrebet interesse er således reduktionen udtrykt ved subjekternes forhold til deres privatejendom, til den frie rådighedsret over deres egen revenuekilde og ved valget mellem forskellige muligheder for den optimale udnyttelse heraf.

3. Ole Marquardt, *Konjunkturforløb og klassebevidsthed*, Århus 1974 og S. von Flatow og F. Huiskens, *Den borgerlige stats afledningsproblem* i *Kurasje* 9 og 10, 1974.
4. B. Blanke, *Formen und Formwandel des politischen Systems in der bürgerlichen Gesellschaft* i *Handbuch V*, Hrsg v. V. Brandes u.a. Frankfurt a/M. 1977, p. 158.
5. Tværtimod, og det er måske en af grundene hertil, er det arbejderbevægelsens egne organisationer, der formidler gennemsættelsen af forringelserne.
6. i *Entscheidungsanarchie und Staatsfunktionen: Zur Analyse ... i Bürgerliche Stat und politische Legitimation*, Hrsg. v. R. Ebbighausen, Frankfurt a/M, 1976, p. 210.

Så længe altså subjekt- og interesseforholdene, ligheden som statsborger og den kun kvantitative ulighed som interessepartner kan tildække klasseforholdene i produktionen, så længe kan – stadig i følge den tradition vi her refererer til – det politiske system »løse« sine legitimitetsproblemer og »holde systemkrisen stangen«.

For Blanke⁷ hviler forestillingen om udbredelsen fra økonomisk krise til politisk krise således på en antagelse om, at kun så længe den udviklede overflades former reproduceres som adækvate former i produktionsagenternes hoveder, kun så længe kan det kapitalistiske systems institutioner reproducere sig, og højre- eller venstreradikalisering kommer ikke på tale. Men før eller senere gennembydes denne reproduktion, og da bliver spørgsmålet om radikaliserings – enten fashisme eller revolution⁸ – relevant. Om ikke på kort så på langt sigt fører en økonomisk krise i sit kølvand en politisk krise med sig⁹.

Forestillingen om en sådan parallellitet synes at være vanskelig at begrunde, så længe det ikke nærmere er angivet på hvilke forudsætninger kollektiviseringen af krisebearbejdningerne – der er en del af grundlaget for at revolution eller radikale løsninger sættes på dagsordenen – hviler på. Det vil efter vores mening også sige, så længe det ikke tillægges betydning, at arbejderen er andet end fri og lige revenuekildebesidder, nemlig enkeltindivider som sælger af deres arbejdskraft og kollektiviserede som produktionsagenter, og så længe det ikke er angivet hvilke historiske forudsætninger, der er til stede for en kollektivisering af de individuelle erfaringsbearbejdninger. Det vil også sige, så længe de materielle reproduktionsbetingelsers historiske udvikling og betydning for kriserfaringsbearbejdningen ikke er fremstillet. Disse betingelser må være udgangspunktet for formuleringen af alternative livssammenhænge, som på konkret vis sandsynliggør relevansen af en anden samfundsstruktur og et brud med den kapitalistiske produktions- og reproduktionsstruktur. Med dette sigte bliver det muligt at kritisere kapitalismen ikke blot for dens økonomisk modsætningsfyldte udvikling, men også for dens specifikke og historisk udviklede strukturering af de sociale sammenhænge og dermed af dens strukturering af betingelserne for en erfaringsbearbejdning, der blokerer for en fælles modstand mod effekterne af kriseforløbet. Herigennem overskrides også en snæver økonomisk orienteret tilgang til analysen af arbejderklassens reproduktions-situation, som det var tilfældet i en række af de analyser, der arbejdede med

7. Dette gælder også for Bredsdorff, Brinch og Hansen (BBH), der i Arbejderklassen og kapitalismen ... i Kurasje nr. 21 1979 bygger på samme forudsætninger.

8. B. Blanke, Formen und ... op.cit., p. 158.

9. Økonomisk krise skal her forstås i betydningen overakkumulationskrise og har kun mening, hvis man ikke lader enhver delkrise eller nedgang i profitabiliteten være ensbetydende med overakkumulationskrise.

et direkte sammenfald mellem krisegennemslag og reproduktionskampens radikalisering. Disse forhold er således centrale i udfoldelsen af den historiske analyse af eksistensbetingelserne for arbejderklassen og dens eksisterende organisationer i den nuværende krise. I denne kommentar skal vi alene forsøge at bidrage til den generelle forståelse af betingelserne for arbejderklassens reproduktion under specifikt kapitalistiske produktions- og reproduktionsbetingelser, herunder spørgsmålet om arbejderklassens kampbetingelser, som de giver sig indenfor lønformens begrænsninger (dette vender vi tilbage til under punkt 3).

2. Hovedtræk i reformismediskussionen

Når det hos Marquardt¹⁰ hed, at der på basis af selve den materielle udvikling igennem en akkumulationsproces sker en transformation af arbejderbevidstheden fra at være mere eller mindre kapitalaffirmativ socialpartnerbevidsthed til at blive radikaliseret oppositionel »antikapitalistisk bevidsthed«, sammenfattes den »radikaliseringsoptimisme«, som repræsentanter for den marxistiske kriteori havde i en periode. Som udtryk for den såkaldte elendighedsdiskussion, har den rødder langt tilbage i marxismetraditionen og vil fortsat være et centralt element i en revolutionær marxismefortolkning. På samme måde, som der i 30'erne indenfor den teoretiske marxismediskussion var grundlæggende brydninger¹¹ mellem en økonomisk orienteret sammenbrudsteori, og en bevidsthedsmæssigt orienteret, hvor eksistensen af en revolutionær arbejderklasse betragtes som en forudsætning for ophævelsen af kapitalismen, kan også idag denne skillelinie mellem to forklaringstyper på betingelserne for et brud med det kapitalistiske system genkendes: tendensen til at objektivere betingelserne for den revolutionære udvikling på den ene side, og på den anden tendensen til at subjektivere betingelserne for et samfundsmæssigt brud. Der er dog ikke i den aktuelle diskussion nogen betydende uenighed om nødvendigheden af at se den bevidsthedsmæssige udvikling i arbejderklassen som en forudsætning for en samfundsmæssig ændret praksis i form af skabelsen af et socialistisk samfund, hvor det ikke, som under de specifikt kapitalistiske produktions- og

10. Ole Marquardt op.cit.

11. Se H. Grossmann, *Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems*, Frankfurt (reprint 1970) og Korsch, Mattick und Pannekoek, *Zusammenbruchstheorie des Kapitalismus oder Revolutionäres Subjekt*, Berlin 1973 og W. Wagner, *Verelendungstheorie – die hilflose Kapitalismuskritik*, Frankfurt 1976.

reproduktionsbetingelser, er samfundsmæssige forhold, som »bag om ryggen« på agenterne bestemmer de samfundsmæssige relationer. Brydningerne i den standende diskussion drejer sig derimod om denne bevidstheds konstitueringsgrundlag: er den umiddelbart økonomisk bestemt eller bestembar ud fra de former hvorigennem kapitalen reproduceres (kapitalforholdet reproduceres), eller konstitueres bevidstheden i andre sfærer eller modsætningsforhold?

Mod den ovenfor skitserede opfattelse hos Marquardt som repræsentant for en på daværende tidspunkt udbredt opfattelse kan der rettes en række kritikpunkter. *For det første* synes forudsætningen at være, at akkumulationsforløbet formidles over »klassiske« kriseforløb,¹² hvor hele arbejderklassen udsættes for krisens destruktive konsekvenser: »Krisen, intensiveringen af arbejdet ved stagnerende løn og arbejdsløsheden vil her være *kollektive* læreprocesser for *hele arbejderklassen*.«¹³ Det forudsættes at krisen slår igennem som et sammenbrud i alle kapitalkredsløbets elementer: arbejdsløshed, brakliggende kapital m.v. og dermed, at den materielle reproduktion for arbejderklassen i absolut forstand ophører. Kriseforløbet har i den aktuelle krise ikke indtil nu fremtrådt i denne klassiske form, men som en stagnerende akkumulation med samtidig arbejdsløshed – omend begrænset, men stigende – og inflation.¹⁴ *For det andet* opereres der – i forlængelse af opfattelsen af krisens fremtrædelsesformer – med en forestilling om »hele arbejderklassen«. I denne sammenhæng indebærer begrebet, at kriseerfaringerne er *kollektive* og som sådan skaber den »antikapitalistiske bevidsthed.« Af tre grunde er denne forudsætning problematisk:

For det første fordi arbejderklassen i en krisesituation materielt set differentieret underkastes de ændrede reproduktionsbetingelser og dermed ikke i samme grad udsættes for sænkningen af det materielle reproduktionsniveau. Tværtimod at skabe kollektive erfaringer skærper dette konkurrencen indenfor arbejderklassen og blokerer for kollektiviseringen af kriseerfaringsbearbejdningerne.

For det andet fordi konkurrencen indenfor arbejderklassen, som i sig selv er et resultat af den vareformsformidlede reproduktion (lønsformen), *ikke umiddelbart peger på, at en generel sænkning af reproduktionsniveauet vil ophæve konkurrencen*, men tværtimod skærpe den gennem individuelle eller gruppespecifikke strategier til sikring af reproduktionen.

12. Se dog O. Marquardt, op.cit. p. 93-123, hvor der gennemføres en statsdiskussion.

13. Ibid., p. 133, vores fremhævning.

14. Krisens karakter og dens ændrede fremtrædelsesformer skal ikke her søges uddybet, men forhold som statens stigende formidling af den samfundsmæssige værdiproduktion, produktionsstrukturelle ændringer i form af først og fremmest stigende organisk sammensætning og en ændret verdensmarkedsmæssig relation må anses for centrale. Smlg. C. Neusüss, op. cit.

For det tredje. Selvom det er en forudsætning, at udgangspunktet for en forståelse af rammerne for interesseartikulationen er overfladekategorierne, at det politiske system indeholder mulighederne for at integrere de differentierede interesser, at interessebegrebet og den samfundsmæssige interessestruktur netop indeholder differentierede interesseforhold, så betyder en fastholdelse af dette udgangspunkt ikke at analysen forbliver på dette plan. Tværtimod bliver udgangspunktet for forståelsen af særinteresserne også bundet til udviklingen i det *produktive konsum* af arbejdskraften af to grunde:

a. Konstitueringen af totalarbejderen er bundet til subsumeringen, eller *er* subsumeringen af arbejdet under kapitalen. Den proletariske subjektivitet, de proletariske sociale erfaringer er i sin konkrete middelbarhed bundet til subsumeringen under kapitalen og dermed til arbejdets konkrete indhold og organiseringen heraf – herunder til kapitalismens tendens til abstraktliggørelse af arbejdet.

Dermed tilføjes der en subjektivitet, som mindst er supplerende af den »arbejderbevidsthed« eller subjektivitet, der er forstået som interesseforfølgning eller revenuekildebevidsthed.

b. Heterogeniteten i forbruget af arbejdskraft og dermed i arbejdernes salgsbetingelser sætter sig dels i forskellige interesser, men fremkalder i og med den forskellige udsathed for kriseeffekterne forskellige bearbejdningsformer i lønarbejdernes forskellige lag. Dette forstærkes af, at de fagforeningsmæssige organiseringer ikke formidler noget forklarings- eller bearbejdningsmønster mod kapitalens krisestrategi, men overlader det til arbejdergrupperne selv, at de ligeledes ikke antaster fyringer, rationaliseringer m.v. som det *principielle* middel til forbedringer af konkurrencepositionerne.¹⁵ Tværtimod accepterer fagforeningerne og de reformistiske arbejderpartier dette og lader gennemsættelsen heraf og mulighederne for modstand/undvigelse herimod være op til den decentrale arbejderorganisering, med de differentierede muligheder for undvigelse og indbyrdes konkurrence forskellige ansættelsesforhold sætter.

Hermed er alene påpeget, at forudsætningen om, at kriseerfaringerne i sig selv er kollektive ikke på dette plan er holdbar, snarere tværtimod. Derimod er ikke sagt og ikke underforstået, at *hvis* erfaringerne konkret kollektiviseres, så er dette ensbetydende med udviklingen af en »antikapitalistisk bevidsthed« eller med en venstre-radikalisering af arbejderklassen. Historiske eksempler peger i hvert fald ikke entydigt herpå.

15. Indgåelsen af teknologi- og tryghedsaftaler ændrer ikke dette, de hviler tværtimod på en aktiv accept af principperne for kapitalistisk kriseløsning. Derimod kan de, afhængig af niveauet de forhandles på og gennemføres for, nok være med til at begrænse den indbyrdes konkurrence.

Sammenfattende kan problemerne i den kritiserede opfattelse af forholdet mellem krise og radikaliserings siges dels 1) at være *den manglende bestemmelse af de nye momenter* i kriseforløbet, som betyder, at forringelsen af reproduktionsbetingelserne er mindre omfattende i absolut forstand og mere differentierede, specielt på grund af den omfattende statslige intervention i arbejdskraftens reproduktionsbetingelser, og dels 2) at være en *utilstrækkelig teoretisk forståelse af konkurrencen i arbejderklassen* som vareformsformidlingen immanent. I begge tilfælde er der tale om en utilstrækkelig historisk materiel og teoretisk funderet bearbejdning af indholdet i og formen for konkurrencen indenfor arbejderklassen og mellem kapital og lønarbejde. Konsekvensen af sådanne overvejelser ville være en afvisning af tesen om parallelitet mellem krise og radikaliserings af arbejderklassens bevidsthed og kamp, forstået som bevidst antikapitalistisk bevidsthed og kamp.

I forhold til tidligere diskussioner er der hos BBH tale om en videreudviklende fastholdelse af reformismen som et produceret og reproduceret forhold til arbejderklassens eksistens. Dette understreges dels som intention i artiklen – at fremstille reformismen som en tankeform og en eksistensform, hvor det er »selve den kapitalistiske produktionsmåde og det kapitalistiske samfunds overfladeformer, der frembringer reformismen som en naturlig og adækvat samfundsforståelse og strategi, fordi den er i overensstemmelse med arbejderklassens fundamentale eksistensbetingelse – salget af arbejdskraften som vare.«¹⁶

Men hvor Marquardt udviklede sin radikaliseringsstese som en bevidsthedsteori ud fra de former, hvorigennem merværdien fordeles i cirkulationssfæren som aflønning af produktionsfaktorer eller revenuekilder, så slutter BBH det modsatte med samme, men teoretisk mere udviklede udgangspunkt: »Reformistiske partier er ikke blot det mindste onde i krisetider, men artikulerer også i krisetider *den herskende forståelse* af, hvad der er samfundsmæssigt muligt og især umuligt.«¹⁷

Pointen er altså her, at også i krisetider er den revenuekildefixerede politikform, som er kapitalismekonform, gældende. Krisen skaber ikke nødvendigvis en radikaliserings. I den ovenstående kritik af en sådan opfattelse blev det også fremhævet, at der udover den almene bestemmelse af konkurrencen indenfor arbejderklassen og mellem kapital og lønarbejde, dvs. i revenueformen, må inddrages historiske momenter til forklaring af det materielle indhold i konkurrencen og dens betingelser i krisen. Det drejer sig naturligvis her væsentligst om de med kapitalismens historiske udvikling strukturelle ændringer i arbejds-

16. BBH, op. cit., p. 12.

17. Ibid., p. 49, vores fremhævelse.

kraftens reproduktionsbetingelser gennem den statslige intervention i reproduktionen og om de akumulationssatte ændringer i arbejdskraftens forbrugs- og salgsbetingelser og dermed i konkurrencebetingelserne, der resulterer af den stigende organiske sammensætning i form af den faste kapitals relative vækst og ændringen af den tekniske sammensætning.

Hvis sådanne overvejelser udebliver, fremstår det som om den revenuekildefixerede reformistiske politik er uforanderlig, dvs. omfattende deducerbar af selve revenuekildebegrebet, dels som at mulighederne for brud i denne praksis og tankeform historisk er uforanderlige. Dermed bliver reformismens krise og legitimitetsproblemer som hos Blanke ovenfor bundet ind i en entydig sammenhæng med sammenbrud/ikke sammenbrud i de kapitalistiske reproduktionsformer og forudsætter dermed sammenbruddet i kapitalens reproduktion. Omvendt ophæves den rigide parallellitet med fastholdelsen af, at »de krav som arbejderklassen rejser, kan kun indløses i bestemte faser af kapitalismens cykliske bevægelse, men netop kampens former, reformismens politikformulering, muliggør, at den integrationsbevægelse, som ligger i opfyldelsen af de stillede krav også kan fortsætte efter, at kapitalens cykliske bevægelse i krisen har udelukket deres opfyldelse«. ¹⁸ Betingelserne for denne integrationsbevægelse er således væsentligst de historisk udviklede ændringer i arbejderklassens reproduktionsbetingelser, herunder den statslige integration i arbejds-kraftsreproduktionen.

I artiklen »Statsintervention og reformismekritik«¹⁹ er bl.a. det forhold, at statens stigende intervention i arbejdskraftens reproduktion og produktion har sat historisk ændrede og irreversible betingelser for arbejderklassens reproduktionskamp gennem fagforeninger og parti behandlet.²⁰ Et forhold som centralt må inddrages, hvis spørgsmålet om arbejderklassens kampbetingelser skal besvares substantielt, dvs. ikke blot bevidsthedsteoretisk, men ud fra ændrede praksisformer og hvis spørgsmålet om betingelserne for en kapitalismekritisk praksis og bevidsthed skal kunne besvares.²¹ Artikkens hovedintention kan sammenfattes som påpegningen af nødvendigheden af en »begribelse af det særegne i enhver historisk periode i kapitalismens udvikling, af de nye og for-

18. Ibid., p. 49.

19. Finn Hansson og Peder Lærke Nielsen: Statsintervention og reformismekritik, i *Kurasje* nr. 23/24, 1980.

20. Forestillingen om irreversibilitet, der hænger sammen med betoningen af stoffigheden som historiserende element hos Hansson/Nielsen, indebærer en fortolkningsmulighed, der opfatter stoffige forhold som en mulig »absolut« skranke for de tilbagetrængninger af reproduktionsvilkårene, der kommer på dagsordenen i krisen. Selvom man kan tillægge stoffige forhold en træghedsværdi, mener vi, at historisk aktuelle udviklinger indenfor social- og arbejdsmarkedspolitikken ikke berettiger, at de tillægges irreversibilitet.

21. Se specielt s. 77-79 hos Hansson/Nielsen, op.cit.

andrede betingelser for arbejderklassens eksistenskamp« – og revolutionære ditto kunne man tilføje.²² Hovedmanglen i dette bidrag er, at den umiddelbart akkumulationsbestemte ændring i arbejderklassens kampbetingelser, dvs. den materielle omstrukturering af differentieringen i og konkurrencen indenfor arbejderklassen gennem ændringer i arbejdskraftens forbrugsformer og salgsbetingelser, ikke behandles.²³ Artiklen er et centralt bidrag til oparbejdelsen af formidlingssammenhængen mellem betingelserne for arbejderklassens økonomiske og politiske reproduktionskamp, specielt gennem dens pointering af, at arbejderklassens reproduktions- og kampbetingelser undergår strukturelle og »irreversible« forandringer med det kapitalistiske samfunds historiske udvikling. Derfor må også kritikken af reformismen inddrage disse nye momenter, hvis kritikens sigte bl.a. er at pege på de historiske forudsætninger for kapitalismens overvindelse. Men en væsentlig begrænsning i analysen er, at det på den ene side ikke i tilstrækkelig grad lykkes at påvise kapitalakkumulationen som skaber af de »sociale problemer« og på den anden side påvises det ikke, hvorledes den statslige intervention i reproduktionsbetingelserne påvirker akkumulationsforløbet formidlet over politikernes konsekvenser for konkurrenceforholdet mellem lønarbejde og kapital og dermed for den samlede arbejderklassens reproduktionsbetingelser. En begrebslig og teoretisk videreudvikling af disse problemstillinger er væsentlig, hvis den historiske analyse skal bidrage til afdækningen af grundlaget for de statslige politiktiltag, og hvis de reproduktionsvilkår og reaktionsformer, som arbejderklassen henholdsvis underkastes og udviser, skal kunne forstås.

3. Konkurrencen indenfor arbejderklassen

I de senere års diskussion af reformismens baggrund i eller udspring i den kapitalistiske produktions- og reproduktionssammenhæng har konkurrencen på det borgerlige kapitalistiske samfunds overflade indtaget en central plads. Hvor det hos Marquardt ud fra revenuekildebegrebet blev påvist, at krisen med nødvendighed ville resultere i et sammenbrud i den reformistiske bevidsthed og i en radikalisering af arbejderklassen, er det samme udgangspunkt hos BBH blevet brugt som argumentation for reformismens stadige eksistens.²⁴

22. Nielsen/Hansson, op.cit. s. 19.

23. Dette forhold søges der indledningsvist taget højde for, se Hansson/Nielsen, op.cit., s. 19.

24. Se Kurasje, nr. 21, op.cit.

Det problem, som i denne sammenhæng gør sig gældende for begge de nævnte bidrag, er *identificeringen af konkurrenceformen og derigennem revenuekildeformen med bevidsthedsmæssige tilstande*,²⁵ dvs. at den samfundsmæssigt producerede værdis fordeling på »produktionsfaktorerne« gøres til et bevidsthedsmæssigt forhold. At værdiens fordeling ikke kun er et økonomisk forhold, men netop et socialt, er vigtigt. Og hvad det her burde dreje sig om, var en påvisning af, hvorledes de kapitalistisk specifikke produktions- og reproduktionsbetingelser sætter bestemte strukturer i arbejderne (arbejderklassens) reproduktionskamp, dvs. i de praksisformer, hvorigennem reproduktionen søges tilkæmpet indenfor kapitalforholdets rammer.

Det forhold, at arbejderklassens eksistenskamp som reformistisk kamp først og fremmest forklares som resultat af værdidistributionens (revenuekilder) genspejling i bevidstheden og ikke ud fra de praktiske former, hvorigennem eksistenskampen under kapitalismen foregår, skal vi komme nærmere ind på. Grundlaget for denne tendens til at bestemme den reformistiske reproduktionskamp som konsekvens af de mest fetischerede former, som det borgerlige samfund reproduceres igennem på overfladen, kan måske søges i en utilstrækkelig inddragelse af de grundliggende bestemmelser af arbejderklassens samfundsmæssige konstitution gennem konkurrencen som formen for de samfundsmæssige relationer.

Revenuekildebestemmelsen har således konkurrencen som sit udgangspunkt: Konkurrencen arbejderne imellem, kapitalerne imellem og konkurrencen mellem de forskellige kapitalformer (industriel kapital, rentebærende kapital m.v.) og konkurrencen mellem kapital og lønarbejde. Reformismeforståelsen og analysen af arbejderklassens reproduktionskamp må have konkurrencen og dens struktur som fundament, fordi konkurrencen er den form, hvorigennem det kapitalistiske samfund praktisk reproduceres. Konkurrencen, dens former og struktur angiver rammerne for arbejderklassens *faktiske handlinger* (praksis) og dermed for dens erfaringer med og bevidsthed om kapitalismen.

Med dette udgangspunkt vil to fejlagtigt stillede teser om reformismens eksistensbetingelser i krisen kunne undgås. Såvel tesen om, at krisen vil betyde et brud med den revenuekildebaserede reformistiske politik, som tesen om dens fortsatte beståen, kan ikke formuleres i denne absolutte forstand, idet *reproduktionskampens praksisformer, som konkurrencebetingelserne afstikker*, ikke nødvendigvis skaber en identisk bevidsthed. Dette skal forstås således, at det er

25. Hos B.B.H., op.cit., s. 29, hedder det således: »Kapitalens almene umiddelbare overflade er således den rene overflade, befriet for juridiske og politiske fordoblinger og overlejringer. Og som sådan er den det nødvendige udgangspunkt for en forståelse af den grundlæggende strukturering af produktionsagenternes tankeformer, indbyrdes relationer, og forestillinger om samfundet«.

muligt såvel at sælge sin arbejdskraft og kæmpe for de betingelser, hvorunder det sker, samtidigt med at denne kamps erfaringer peger på nødvendigheden af en ændring af selve reproduktionsformen, dvs. lønarbejdet.²⁶ Eks. kan en kamp for opretholdelse af et »retfærdigt« (i betydningen allerede etableret) forhold mellem løn og ydelse – og dermed de facto af lønformen – gennemføres uden at det nødvendigvis indebærer opretholdelse af accepten af lønformen. Tværtimod kan der i selve kampen produceres indsigter, der er konfligerende med accepten af lønformen. Dette peger således på muligheden af, at den enkelte arbejder udvikler bevidsthedselementer, som står i modsætning til den lønformsfikserede bevidsthed.

Spørgsmålet om reformismens eksistensbetingelser i krisen må derfor stilles som et spørgsmål om de ændrede konkurrencebetingelser indenfor arbejderklassen og mellem kapital og lønarbejde. Det er disse ændringer, der er bestemmende for arbejderklassens reproduktionskamp og erfaringer, hvor specielt det spørgsmål er centralt at afklare, om krisens såvel direkte økonomiske som statsligt formidlede gennemslag i reproduktionsbetingelserne er generelle eller differentierede og dermed konkurrenceskærpede. Men tilbage til den teoretiske side af konkurrencebegrebet. Det blev før fremhævet, at reformismeforståelsen må bygge på en samtænken af de materielt bestemte praksisformer (reproduktionskampen) og bevidstheden. Det centrale er nu, at konkurrencen alment kan bestemmes som havende en struktur og dermed også praksisformerne. Denne struktur er bl.a. et resultat af, at grundlaget for konkurrencen mellem lønarbejde og kapital ikke er symmetrisk, men asymmetrisk til fordel for kapitalen som samfundsmæssig magt.

Arbejderklassen må derfor som en forudsætning for sin reproduktion søge at begrænse konkurrencen indenfor sine egne rækker – men konkurrencen kan ikke ophæves. Fagforeningerne er det organisatoriske og institutionelle udtryk for denne nødvendighed. Den fagforeningsmæssige kamp er således en praktisk forudsætning for arbejderklassens historiske konstitution og fortsatte reproduktion, og det er overhovedet gennem denne kamp, at der skabes materielle forudsætninger for en forestilling om en »retfærdig« aflønning af produktionsfaktorerne, dvs. en revenuekildefixeret fordelingskamp, hvor lønformen formidler arbejdskraftens reproduktion.²⁷

26. Hos Neustiss, hedder det: »Den erfaring, at de kun sammen og organiseret kan konkurrere med kapitalen, den kendsgerning, at bevidstheden er knyttet umiddelbart sammen med eksistensen, således at bevidsthed og samfundsmæssig praksis indgår i hinanden, dette forbyder at man reducerer spørgsmålet om klasseerkendelse til et rent erkendelses- dvs. bevidsthedsspørgsmål«, Kurasje nr. 13, 1976, s. 131.

27. Det fremføres således hos Hansson/Nielsen: »det borgerlige samfunds overflade ..., er et begreb om den bevidsthed, der udspringer af og sammenfattes i den organiserede kamp

Pointen i ovenstående er, at reformismen som et resultat af de materielle strukturers prægning af arbejderklassens reproduktionskamp, dvs. dens praksis gennem fagforeningerne, ikke umiddelbart er identisk med det enkelte arbejderindivids bevidsthed, men knyttet til kampens organisatoriske udtryk: fagforeningerne.²⁸

Den reformistiske politik skal således ikke forstås som et resultat af, at den enkelte arbejder individuelt har en reformistisk bevidsthed, men som et resultat af de materielle produktions- og reproduktionsbetingelsers sætten struktur i reproduktionskampen, organisatorisk udtrykt i fagforeningskampen. Men i denne efter vores mening korrekte reformismebestemmelse er et væsentligt forhold for forståelsen af reformismens eksistensbetingelser bortabstraheret. Det synes som om Hansson/Lærke overbetoner fagforeningernes konkurrencebegrænsende muligheder på bekostning af den strukturelt begrundede konkurrence indenfor arbejderklassen. Konsekvensen er dels, at arbejderklassen opfattes som homogen overfor kapitalen²⁹ og dermed vanskeliggøres den systematiske inddragelse af den side af reformismens eksistensbetingelser, der aktuelt er begrundet i krisens differentierede nedslag i de umiddelbart økonomisk satte reproduktionsbetingelser³⁰ og dels, at den statslige intervention i arbejdskraftens reproduktionsbetingelser alene bestemmes ud fra de reproduktionssfærebestemte afvigelser (bolig, børn m.v.) fra arbejdskraftens samfundsmæssigt satte værdi. Herved glider den del af social- og arbejdsmarkedspolitikken, der er begrundet i, at arbejdskraften på grund af konkurrencen indenfor arbejderklassen, ikke sælges til denne gennemsnitsværdi, ud.

Neusüss søger i sin artikel: *Noter om løndifferentiering*³¹ at udvikle en teori om lønnen som den form, der muliggør afvigelser mellem arbejdskraftens værdi og pris som resultat af konkurrencen. Det er ud fra konkurrencen og dens grundbestemmelser og -former den almene og den historiske analyse af løndifferentiering og dermed af de umiddelbart økonomisk satte differentieringer i arbejderklassens reproduktionsbetingelser må bestemmes. Samtidig er konkurrencebegrebet udgangspunktet for fagforeningsbestemmelse. Neusüss

om arbejdskraftens reproduktion, det er et begreb om fagforeningsbevidstheden som denne alment eksisterer i sine organisationsformer og strukturer«, op.cit., s. 67-68

28. På dette grundlag videreudvikler Hansson/Nielsen reformismebestemmelsen gennem betragtningen af arbejdskraftens totale reproduktionssituation, bestemt ikke blot ud fra cirkulationen, men også ud fra produktionen og reproduktionen, hvor sidstnævnte gøres til det centrale. Nielsen/Hansson, op.cit.
29. Der lægges hos Hansson/Nielsen udelukkende vægt på differentieringen i reproduktionen.
30. Spørgsmålet om fagforeningsstrukturen kan derimod godt besvares under fastholdelse af arbejdskraftens salg til værdien, idet arbejdskrafterne har forskellig værdi.
31. Se Neusüss, op.cit., »Noter om løndifferentiering.«

opnår således en teoretisk sammenhængende formulering af de økonomisk strukturelle grunde til de samtidige og modsætningsfyldte tendenser til på den ene side at begrænse konkurrencen indenfor arbejderklassen gennem fagforningene og på den anden side til denne konkurrences skærpelse. En dobbelt-hed i arbejderklassens reproduktionskampssituation, som er den kapitalistiske produktionsform immanent.

Udgangspunktet er den almene bestemmelse af varernes prisform og konkurrencens spillerum indenfor denne. I prisformen er indeholdt muligheden for afvigelsen mellem varens pris og dens værdi. Denne afvigelse har sin begrundelse i:

- a. prisen kan ligge over eller under værdien pga. ændringerne i den betalingsdygtige efterspørgsel på pågældende vare.³²
- b. »forskellen mellem samfundsmæssigt gennemsnitlig nødvendig og privat faktisk anvendt arbejdstid«.³³

Heraf følger, at forudsætningen for at kunne udnytte konkurrencens spillerum er, at den pågældende varebesidder har kontrol over varens produktionsbetingelser, idet afvigelsen mellem værdi og pris til varesælgerens fordel kan opnås på to måder – parallelt til ovenstående:

- gennem ændring af vareproduktet, d.v.s. overgang til produktionen af en anden brugsværdi, eller
- gennem en sænkning af varens kostpris, dens reproduktionsomkostninger, hvorved vedkommende får en relativ større andel af den samfundsmæssigt producerede værdi.

Men hvordan stiller disse konkurrencebetingelser sig for arbejdskraften i forhold til kapitalen? Indenfor de to konkurrenceformer gør følgende sig gældende:

- »Når arbejderens særlige vare arbejdskraft ophører med at have brugsværdi for dens særlige købere, kapitalisterne, d.v.s. ophører med at producere merværdi, når altså efterspørgslen efter arbejde *alment falder på grund af udviklingen i kapitalens værdiøgningsproces*, så kan arbejdereren ikke producere en anden vare med en anden brugsværdi. Berøvet ethvert produktionsmiddel har han kun sin arbejdskraft at udbyde på markedet. Hvis prisen på den falder, eller hvis han slet ikke kan sælge den, er hans eksistens som samfundsmæssigt individ med visse behov truet«.³⁴

32. Denne prissvingning på grund af svingninger i den betalingsdygtige efterspørgsel gælder for arbejdskraftens vedkommende såvel når det drejer sig om ændringer i efterspørgslen efter arbejdskraft med en bestemt brugsværdi, som når den totale samfundsmæssige efterspørgsel falder under faser i konjunkturforløbet. Det sidstnævnte fald i efterspørgslen vil altid have den førstnævnte brugsværdimæssigt bestemte struktur i sig.

33. Neusüss, op.cit., s. 116-117.

34. Neusüss, op.cit., s. 119.

Er faldet i efterspørgslen ikke alment, men særligt rettet mod bestemte typer af arbejdskraft, eksisterer det samme problem, men i mindre udstrækning i det omfang arbejdskraften har mulighed for en brugsværdimæssig omstrukturering af sin vare gennem omkvalificering.

- »Arbejderne er heller ikke i stand til ganske simpelt at sænke reproduktionsomkostningerne på deres vare, ... for de nødvendige produktionmidler bliver produceret af kapitalisterne og disse – og ikke arbejderne – ejer produktionsmidlerne. Deres varers produktionsproces er deres reproduktionsproces som individer med visse behov, en helt igennem ikke-kapitalistisk organiseret produktionsproces, hvis produktionsomkostninger er bestemt af de nødvendige levnedsmidler, hvis værdi- og prisbevægelse arbejderne ikke har nogen indflydelse på.«³⁵

Vi ser altså, at det frie og lige bytte i cirkulationssfæren på samfundets overflade kun er tilsyneladende, når denne konkurrence ses i sin reale proces i den samfundsmæssige totale reproduktionsproces. Arbejdskraft og kapital er ikke længere ligestillede konkurrenceparter. Arbejdskraftens konkurrenceposition er bestemt af kapitalens akkumulationsbetingelser og de klasse- og ejendomsforhold, som indbefattes heri.

Denne ulige konkurrenceposition mellem kapital og arbejdskraft betyder en skærpelse af konkurrencen indenfor arbejderklassen. Denne kan antage følgende tre former:

1. arbejdskraften kan udbydes billigere end andre,
2. arbejdskraften kan yde et overgennemsnitligt arbejde, og
3. arbejderen kan søge at tilegne sig særlige kvalifikationer som efterspørges, men kun udbydes i begrænset omfang.

I alle tilfælde har denne individuelle reproduktionssikringsstrategi en forbedring af kapitalens position til følge.

Under disse ulige konkurrencebetingelser er arbejderens eneste mulighed for at forbedre konkurrencepositionen overfor kapitalen, »at begrænse formerne for deres gensidige konkurrence og at sætte kapitalen under tryk gennem nægtelse af arbejdsydelse.«³⁶

Men fagforeningsdannelsen er på ingen måde ophævelsen af konkurrencen indenfor arbejderklassen, men kun en begrænsning heraf. For det første vil reservearmeens omfang, bestemt af kapitalens cykliske akkumulation fortløbende ændre i betingelserne for at modificere konkurrencen. For det andet omfatter fagforeningsdannelsen ikke arbejderklassen som en homogen eller

35. Neusüss, op.cit., s.119.

36. Redaktionskollektiv Gewerkschaften, Betingelser for socialistisk fagforeningsarbejde, i: Kurasje 11, 1975, s. 30.

samlet størrelse, men består af en række fagforeningsorganisationer, hvorimellem og indenfor hvilke konkurrencen gør sig gældende. Et væsentligt moment i fagforeningsdannelsen er således, at fagforeningen har monopol på salg af arbejdskraft i forhold til typer af arbejdsfunktioner eller grupper af enkeltkapitaler. Herigennem reproduceres kapitalens stoffligt differentierede efterspørgsel efter arbejdskraft i den fagforeningsmæssige struktur og i de differentierede betingelser hvorunder de enkelte fagforeninger formidler salget af arbejdskraften under kapitalakkumulationens forløb og de dermed forbundne teknisk/organisatoriske ændringer i produktionsprocesserne og strukturen.³⁷ Sammenfattende kan vi således se fagforeningernes funktion som den samtidige styrkelse af arbejdskraftens position overfor kapitalen gennem sin konkurrencebegrænsning og svækkelse heraf gennem monopolisering af salget af grupper af arbejdere, hvilket indebærer en fastholdelse af konkurrencen indenfor arbejderklassen – nu ikke som individuelle forhold, men som en modsætning mellem fagforeninger.

Det teoretiske udgangspunkt for analysen af arbejderklassens differentierede umiddelbart økonomisk satte reproduktionsbetingelser³⁸ må således tages i de af kapitalakkumulationen satte konkurrencebetingelser indenfor arbejderklassen.

Vi skal kort søge at præcisere dette:

Under kapitalistiske betingelser er varebyttet eller markedet den formelle samfundsmæssiggørelsesform. De privat producerede produkter optræder på markedet som varer, og det viser sig først her, om de har gensvar i de samfundsmæssige behov. I prisbevægelsen kommer de relative forskydninger mellem vareudbuddet og det samfundsmæssige behov for givne varer til udtryk. Dette forhold kan også udtrykkes ved, at først på markedet og i prisen viser det sig, om der er brugt for meget eller for lidt arbejdstid samfundsmæssigt betraget på fremstillingen af et produkt. Vareformen/markedet er derfor samfundsmæssiggørelsesformen. Arbejdskraften får først samfundsmæssig status, finder først sin samfundsmæssige eksistensform, som vare – når den træder ind på varemarkedet. Men varemarkedet er udelukkende den formelle samfundsmæssiggørelsesform for kapitalti-

37. Hos Neusüss, op.cit., s. 122, formuleres dette således: »Dette betyder ikke andet end at vi må udlede de konkrete historiske bevægelser omkring udbud og efterspørgsel efter arbejdskraft overhovedet, såvel som arbejdskraft fra de forskellige arbejderlag af kapitalbevægelsen selv. Kapitalen er selv processens subjekt, idet den cyklisk og på langt sigt udvikler en varierende efterspørgsel efter arbejdskraft overhovedet. Dette fænomen skal undersøges som et grundlag for svingninger i arbejdskraftens pris og værdi, og som det væsentlige grundlag for konkurrencen mellem arbejderne.

38. Vi behandler udelukkende svingninger omkring arbejdskraftens værdi og søger således ikke en nærmere behandling af arbejdskrafternes forskellige værdi.

sisk producerede varer. Markedet er nemlig – når der ikke længere er tale om simpel vareudveksling – underlagt kapitalen: »Hele vanskeligheden kommer ind ved, at varerne ikke bliver udvekslet simpelthen som varer, men som produkter af kapital, der gør krav på merværdiens totalmasse i forhold til deres størrelse – har de samme størrelse, gør de krav på samme andel.«³⁹

For at forstå de specifikt kapitalistiske reproduktionsbetingelser og deres udviklingstendenser, må to tendenser ved profitten understreges: dens tendens til udfligning og dens tendens til fald. Det er disse to tendenser, der bestemmer markedsbetingelserne – også for varen arbejdskraft – og dermed konkurrencebetingelserne på markedet. Markedet er således den formelle samfundsmæssiggørelsesform, men tendensen til dannelse af en gennemsnitlig profirate – konkurrencen mellem kapitalerne – er den reelle samfundsmæssiggørende form.

Selvom arbejdskraften er en ikke-kapitalistisk produceret vare, og selvom arbejderne derfor ikke optræder som kapital unddrages konkurrencen om salget af arbejdskraften ikke denne samfundsmæssiggørende form. Arbejderne konkurrerer ikke kun indbyrdes, men også med kapitalen, og betingelserne for deres indbyrdes konkurrence er ikke afstukket af dem selv, men af efterspørgslen efter arbejdskraft. Kapitalen er processens subjekt. »Den frie konkurrence er kapitalen reelle udvikling ... Den gensidige tvang som kapitalerne i konkurrence udøver på hinanden, på arbejdet etc. (arbejdernes indbyrdes konkurrence er blot en anden form for kapitalernes konkurrence) er den *frie* og samtidigt *reale* udvikling af rigdom som kapital.«⁴⁰

Først med dannelsen af gennemsnitsprofitten kan produktionen siges at være samfundsmæssiggjort, idet enkeltkapitalernes eksistensbetingelser først nu bliver underkastet de samfundsmæssige gennemsnitsbetingelser for produktionen. Og historisk bliver dannelsen af gennemsnitsprofitten identisk med gennemsnitsætelsen af den kapitalistiske produktionsform.

Dannelsen af gennemsnitsprofitten betragtet som proces indebærer dels en stadig ændring i arbejdspladsstrukturen med deraf følgende udstødning og indtagning af arbejdskraft og dels forsøg på overgennemsnitlig udbytning af arbejdskraften for at opnå en gennemsnitsprofit. Herved skabes der hele tiden en potentiel uoverensstemmelse mellem arbejdskraftefterspørgslen og udbudet heraf, og en differentiering i arbejdskrafternes salgsbetingelser og dermed i konkurrencebetingelserne indenfor arbejderklassen.

39. K. Marx: Kapitalen, 3:1, s. 227.

40. K. Marx: Grundrids, s. 501-502, Modtryk/Kurasje, Aarhus 1975.

Profitratens tendentielle fald betyder for det andet, at denne proces forstærkes, og at der dannes en reservearmé, hvis sammensætning er bestemt af de differentierede salgsbetingelser for arbejdskraften.

Såvel profitratens udligningsproces, som dens tendentielle fald bestemmer konkurrencen kapitalerne imellem, arbejderne imellem og mellem kapital og arbejdskraft og dermed reproduktionskampen.

Tendensen til dannelsen af en gennemsnitsprofirate er således på den ene side udgangspunktet for forståelsen af den stofflige omstrukturering af arbejdsprocesserne og ændringerne i kapitalstrukturen og på den anden side bestemmer den ændringerne i arbejdskrafternes salgsog forbrugsbetingelser, herunder, reservearméens sammensætning.

Kort sagt: *Tendensen til udligning i profitterne forklarer ændringerne i konkurrencebetingelserne*, såvel kapitalerne imellem som arbejderne imellem og fremstiller dermed grundlaget for de konkurrerendes interesseartikulation.

Virkeliggørelsen af det tendentielle fald i profitraten forcerer udligningsprocessen og skærper herigennem konkurrencen. Den frie konkurrence gennem sætter den samfundsmæssige nødvendighed, at kun det arbejde, der har sit modsvar i et betalingsdygtigt samfundsmæssigt behov, forgyldes, og fremstiller dermed det grundlag de »fælles« og »almene« interesser hviler på: »Når det hedder, at individerne under den frie konkurrence, idet de udelukkende følger deres privatinteresse, virkeliggør den fælles eller snarere *almene* interesse, så betyder det ikke andet end, at de under den kapitalistiske produktions betingelser presser på hinanden, og at deres modstød derfor blot er genfrembringelser af de betingelser, under hvilken denne vekselvirkning finder sted.«⁴¹

4. Sammenfatning:

Det har været meningen med denne kommentar – med udgangspunkt i de erfaringer 6-7 års krise eller ihvert fald stagnation i kapitalakkumuleringen har afsat – at pege på det uholdbare i den »radikaliseringsoptimisme« der har præget marxismen især i begyndelsen af 70'erne, og som stadig er en del af den teoretiske ballast, der indgår også i de aktuelle diskussioner. Vi har forsøgt at begrunde, at denne optimisme har bygget på en utilstrækkeligt udfoldet opfat-

41. K. Marx: Grundris, op.cit. s. 503.

telse af de begreber, der omfatter bestemmelsen af arbejderklassens eksistensbetingelser og dermed reformismens eksistensbetingelser.

Hovedtrækkene heri har været:

1. Arbejderklassen kan ikke på forhånd opfattes som en homogen klasse. Dens eksistens er tværtimod arbejderklassens eksistens som konkurrerende varesælgere. Klassens bevidsthed eller klassebevidstheden og betingelserne for dens dannelse er derfor bundet til udformningen og forløbet af den »indre konkurrence«, der er forbundet med klassens eksistensmåde. Formeringen af klassens organisationer, disses udviklingsbetingelser er dermed også præbestemt af (men naturligvis også bestemmende for) forløbet af konkurrencen indenfor klassen. En opfattelse derfor, der lader organisationsformerne, deres styrke eller svigt i forhold til interessevaretagelsen være udgangspunkt for diskussionen af krisens effekter på arbejderklassen hhv. udviklingen af en klasseradikalitet, en sådan opfattelse stiller derfor tingene på hovedet i deres udviklingsmæssige sammenhæng.
2. Arbejdskraften får sin samfundsmæssige eksistens på markedet i konkurrencen. Arbejdskraftens samfundsmæssige eksistensform, vareformen og varemærdiens udtryksform, prisformen, er uløseligt sammenknyttede. Prisformen (lønformen) er lige så uadskillelig fra kapitalismen som prisbevægelserne – og dermed lønsvingningerne – selv. Løndifferentieringen – og i det hele taget differentieringen i de umiddelbart økonomisk satte eksistensbetingelser – er derfor, idet den er udtrykket sine qua non for prisformens og prisbevægelsernes realitet, uadskillelig fra kapitalismen selv. Fagforeningerne kan derfor højst være modificerende på, men aldrig ophæve konkurrencen og differentieringerne. Forestillingerne om lige løn, lader sig derfor kun realisere i samme udstrækning som der er lige betingelser for kapitalerne. Lønbevægelserne og konkurrencen blandt arbejderne er underlagt kapitalbevægelserne og konkurrencen blandt kapitalerne.
3. Fremhævelsen af betydningen af konkurrencen indenfor arbejderklassen er derfor mindre udtryk for ønskværdigheden af, at give en sociografisk fremstilling af arbejderklassen i dens historisk aktuelt differentierede eksistens, at afdække enkeltheder heri, men mere udtryk for ønsket om at finde de former, der er medbetingende for konstitueringen af en klasse (underforstået her, med bevidsthedsmæssig og organisatorisk ensartet, sammenhængende udtryksformer). Alene desillusionering fører ikke til udvikling af klassebevidsthed. Klassebevidsthed er ikke alene negation af falsk bevidsthed, men klassebevidsthed kan kun udvikle sig som en produktiv kraft i historieforandringen i den udstrækning, det alternative mål er udviklet som mulig-

hed i forhold til de givne betingelser, og arbejderklassen er i stand til at begribe sig som muligt subjekt.⁴² Mulighederne for kollektivisering af kriseerfaringsarbejdningerne og dermed mulighederne for bekæmpelse af individualiseringen af afværgestrategierne bliver, under indtryk af forøgelsen af konkurrencen indenfor klassen den negative skranke for transformationen af det samfundsmæssige subjekt fra kapital til arbejderklasse. Kollektivisering bliver snarere undtagelsen end reglen i krisen.

Tilbage står et åbent problem: selv med påpegningen her af, at kollektivisering af kriseerfaringsbearbejdninger har trange kår med skærpelsen af konkurrencen er ikke omvendt givet, at kollektivisering i sig selv medfører transformation af arbejderklassen til det samfundsmæssigt subjekt. Det forbliver også et spørgsmål her, hvilke de materielle og subjektive betingelser herfor er. Selvom besvarelsen at dette spørgsmål i konkret form kan henføres til en historisk analyse, tjener alene en henvisning hertil kun til at hindre, at problemet kan stilles der, hvor det systematisk hører til, nemlig i sammenhæng med diskussionen af hvilke forhold, der indgår i bestemmelsen af arbejderklassen som klasse.

4. Kontinuiteten i de reformistiske tanke- og eksistensformer og de reformistiske organiserings hegemoni i arbejderbevægelsen hviler dermed i den nuværende krise mindre på deres mulighed for at opretholde skinnet om frihed, lighed og retfærdighed, mindre på aktivopslutning end på udbredelsen af konkurrencen internt i arbejderklassen, på øgede differentieringer i løn, arbejds-, og beskæftigelsesbetingelser og dermed på forstærkede individuelle tilpasningsstrategier.

42. Se C. Neusüss: Produktivkraftentwicklung, Arbeiterbewegung und Schranken sozialer Emancipation ..., i: Prokla 31, 1978.